

פרשת בא תשע"ט

פנינים מרבינו האור החיים הקדוש

והגם כי ד' אמר אליו 'דברו אל כל עדת ישראל', יהי פירושו כמאמר 'זאם כל עדת ישראל ישגו' (ויקרא ד ג'), שיאמר על הזקנים כמו שמפורש במקומו (תו"כ שם). 'ויאמר אליהם', יכין לשאר העם, כמשפט כל מצוות ד' לישראל שהיו מפי משה. או אפשר שלא אמר אלא לזקנים והם ידברו לכל עדת ישראל.

ו[לפי המהלך השני, שהזקנים הם שלימדו לישראל את המצוה הזאת – ולא משה, נמצא מבואר ש]חלוקה מצוה זו משאר מצוות התורה. [שהרי לענין כל שאר המצוות שבתורה, משה בעצמו הוא שלימד לישראל את המצוות שהם נתחייבו לקיימם. והנה הטעם שנשתנה מצוה זו, הוא משום] כי עדיין לא נכנסו ישראל בברית [המבואר בפרשת משפטים (קאפיטל כד, ועיי"ש בדברי האוה"ח. וע"ע במסכת כריתות ט.)]. ולכן לא הוחנכו להיכנס [להתחייבות כאלה של קיום המצוות, שתחייב אותם] לשמור ולעשות. (וכמוזמה שהאוה"ח בספר דברים מבואר את ענין זה, וכעת לא מצאתי את מקומו).

ולזה הי' מדבר לזקנים, והזקנים – כל אחד ידבר בנחת ובדרך המתקבל לבני משפחתו, כדי שיהיו נוחים לעשות". (ועזה"ד כתב האוה"ח, להלן י ט ז, בענין תכלית ענין זה שהזקנים ידברו אל העם. עיי"ש שם).

ומבואר מדברי האוה"ח, שכוונת הציווי של 'דברו אל כל עדת ישראל', הי', שמשנה ידבר אל הזקנים ויאמר להם את המצוה הזאת של 'משכו וקחו לכם צאן כו' ושחטו הפסח'. [והיינו שלפי האוה"ח, התואר 'עדת ישראל' בהצווי של ד' למשה, נאמר אך ורק על הזקנים]. והנה כוונת הכתוב באומרו 'ויקרא משה לכל זקני ישראל'. דהיינו שמשנה קרא להם והגיד להם את הצווי הזה שד' צוהו לומר אליהם – 'דברו אל כל עדת ישראל'.

האם כוונת תיבת "ויאמר" אליהם היא שמשנה ידבר רק לזקנים, רק לבני ישראל או הכוונה בזה הוא שמשנה ידבר לשניהם

ד) ולפי"ז (לכאורה**) כוונת הכתוב באומרו 'ויאמר אליהם', הוא: שמשנה ידבר ואמר את המצוה הזאת אל הזקנים, [דאם לא כן לאיזה מטרה קרא להם משה]. ובאמצעות הדיבור הזה אל הזקנים, קיים משה את הצווי ד' של 'דברו אל כל עדת ישראל'.

(והנה, בענין מטרת קריאת הזקנים אליו, עי' לעיל מה שביאר הרמב"ן בזה על פי דרכו בהבנת דברי המכילתא. ועי' מש"כ המלבי"ם לבאר את הענין הזה באופן אחר, לפי דרכו בביאור דברי המכילתא. ועי' מהלך שלישי בזה בדברי הנצי"ב בהעמק דבר, לפי ביאורו בדברי המכילתא, עיי"ש שם. אמנם בדברי האוה"ח, יב ג, יב כא, הדבר מבואר, שהמטרה של משה בזה שהוא קרא לזקנים, הי' בכדי לומר להם את הצווי הזה של 'דברו אל כל עדת ישראל').

אלא שהאוה"ח מסתפק, שמא משה דיבר "גם" אל שאר בני ישראל. ולכן האוה"ח מנבאר שתי מהלכים בענין זה: א' משה דיבר "גם" לבני ישראל, וצוה אותם גם כן בענין מצוה זו. ב' משה דיבר רק אל הזקנים – ולא אל שאר בני ישראל, והזקנים הם שהודיעו לישראל את ענינה של מצוה זו. וייתכן לומר, ששתי המהלכים הללו של האוה"ח, הם באמת שתי המהלכים שנזכרו בהמכילתא – המהלך הראשון הוא שיטת רבי יאשיה, והמהלך השני הוא שיטת רבי יונתן.

והיינו שלפי המהלך הראשון הנ"ל, כוונת הכתוב באומרו 'ויאמר אליהם', הוא שמשנה דיבר "גם" לבני ישראל. לכן** שהרי לכאורה אי אפשר לומר שכוונת האוה"ח, לפי המהלך הראשון הזה, הוא לומר, שמה שכלול בניאמר אליהם, הוא "רק" הציווי שנאמר לבני ישראל – ולא להזקנים (וכמו שנואה מופשטות קריאת לשון האוה"ח, יב ג, כא. דהיינו ש'אליהם' פירושו, אל בני ישראל, ותו לא), דאם כן איפה מבואר בהפסוק שמשנה אכן דיבר אל הזקנים. (שהרי אי אפשר להכתוב לומר 'ויקרא משה לכל זקני ישראל משכו וקחו לכם צאן למשפחתים ושחטו הפסח'). ועיי"ן].

ולכן האוה"ח מנבאר, שלפי המהלך הראשון הנ"ל, כוונת הכתוב באומרו 'ויאמר אליהם', הוא, שמשנה אכן אמר את המצוה הזאת [גם] אל בני ישראל.

לפי המהלך הראשון (שיטת רבי יאשיה) למה נאמר "ויאמר" אליהם – הסבר ענין הכבוד שמשנה חלק לזקנים לפי שיטת האוה"ח

ה) [והנה יש לשאול: לפי זה, מדוע מניחם הכתוב את הדיבור הזה – שנאמר גם לבני ישראל, רק אל הזקנים (-באומרו 'ויאמר אליהם' דהיינו הזקנים הנזכרים בתחילת הכתוב). ויש לומר שהשאלה הזאת והתירוץ לזה מבווארים בדברי המכילתא, באומרו: "ומה תלמוד לומר 'ויאמר אליהם', אלא שמשנה חלק כבוד לזקנים".

מי הם ה'עדת ישראל' שמשנה נצטווה לדבר אליהם (א) 'ויאמר ד' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר. החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה. דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבת שה לבית (יב א-ג). ויקרא משה לכל זקני ישראל, ויאמר אליהם משכו וקחו לכם צאן למשפחתים ושחטו הפסח" (שם כא).

הרי שמבואר בהפסוקים הללו: א' הצווי שד' ציווה למשה – "דברו אל כל עדת ישראל לאמר". ב' הדיבור שמשנה דיבר אליהם – "ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם".

והנה יש לשאול: א' מהו ההסבר בהציווי הזה של "דברו אל כל עדת ישראל לאמר": האם כוונת ציווי זה הוא, שמשנה ידבר אל בני ישראל (ועליהם נתמין הכתוב באומרו "עדת ישראל") או שמה הצווי הי', שמשנה ידבר אל זקני ישראל (ועליהם נתמין הכתוב באומרו "עדת ישראל"). וכמו שמוצינו מבואר בתו"כ (ויקרא ד ג, עה"פ, ואם כל עדת ישראל ישגו), שהזקנים נקראים עדת ישראל. (ועיי"ש ברש"י. וע"ע במדבר טו כב).

שיטתו של הרמב"ן היא שהתנאים במכילתא נחלקו בענין זה – הסבר שיטת הרמב"ן

ב) ומבאר הרמב"ן (יב כ-כב), שבמכילתא (בתחילת פרשה יא), יש בזה מחלוקת תנאים. וזה לשון המכילתא: "ויקרא משה לכל זקני ישראל, מלמד שעשאן בית דין. [עי' להלן אות ד ד"ה והנה בענין, שצוין שלשה הסברים בענין זה "שעשאן בית דין"]. ויאמר אליהם, הדבר יצא מפי משה [לאמר. כ"ה בילקוט וברמב"ן. ועי' מש"כ בזה היות רענן על הילקוט, ובדברי האוה"ח יב ג]. לישראל, דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר הדבר [יצא] מפי משה לאמר לזקנים, והזקנים לכל ישראל.

גם לו רבי יאשיה [-אמר לו רבי יאשיה לרבי יונתן], מה נשתנה הדבר הזה מכל הדברות שבתורה, שכולן היו מפי משה לאמר לישראל, אף כאן הדבר מפי משה לאמר לכל ישראל. ומה תלמוד לומר 'ויאמר אליהם', אלא שמשנה חלק כבוד לזקנים. וכן הקב"ה אמר למשה: משה, חלוק כבוד לזקנים שנאמר (ג טז) 'לך ואספת את זקני ישראל וגו'. וכתבי (ג כט) 'וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל'.

ומסביר הרמב"ן, שלפי רבי יונתן, משה רבינו נצטווה לדבר אל זקני ישראל, ולפיכך אמר הכתוב 'ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם' את הצווי הזה שד' ציווה לומר אליהם – והם אמרו לבני ישראל. ולפי זה קיום הצווי של 'דברו אל כל עדת ישראל' נעשה על ידי זה שמשנה דיבר לזקנים ואמר להם את המצוה שהוא נצטווה לומר אליהם (-משכו וקחו לכם צאן).

ולפי רבי יאשיה, משה רבינו נצטווה לומר את הצווי הזה לבני ישראל. ולפי"ז כוונת הכתוב באומרו 'ויקרא משה לכל זקני ישראל', הוא, שמשנה קרא לזקנים שיבואו אליו, ואז ציווה משה אותם ללכת ולאסוף את שאר בני ישראל אליו. וכשעמדו כולם לפניו, דיבר משה לפניו את הדבר ד' הזה של 'משכו וקחו לכם צאן'. ואולם (לפי רבי יאשיה), הצווי של 'דברו אל כל עדת ישראל', רק נתקיים באמצעות דבר זה שמשנה אמר את הדיבור הזה לבני ישראל.

[והנה יש לשאול על זה, שהרי מלשון הכתוב - 'ויאמר אליהם' - משמע, שמשנה אמר את הצווי הזה אל הזקנים (-אליהם) – אל הזקנים הנזכרים בתחילת הכתוב. וכן מבואר להדיא בדברי המכילתא במש"כ "ומה תלמוד לומר 'ויאמר אליהם', אלא שמשנה חלק כבוד לזקנים". ודו"ק היטב היטב בזה**], ולא אל שאר בני ישראל. ואם כן, איך יוכל רבי יאשיה לומר שכוונת הכתוב הוא, שמשנה אמר את הצווי הזה לבני ישראל. ולכאורה התירוץ לזה הוא, שאע"פ שמשנה באמת דיבר אל בני ישראל (לפי רבי יאשיה) מ"מ הכתוב אומר לשון כזה שמשמעויות הוא שהדיבור נאמר רק אל הזקנים, משום שמשנה אכן ייחד את הדיבור אל הזקנים (מלבי"ם) בכדי לחלוק להם כבוד. (לכאורה השאלה הזאת והתירוץ הזה מפורש בדברי הספרי, באומרו "ומה תלמוד לומר 'ויאמר אליהם', אלא שמשנה חלק כבוד לזקנים", עיי"ש. כן נראה לומר לפי שיטת הרמב"ן. ועי' להלן אות ד"ה ואולם אצוין)].

האוה"ח חולק על הרמב"ן בביאור התואר של עדת ישראל שנאמרה בהציווי של ד' למשה

ג) אולם מדברי האוה"ח מבוואר, שהאוה"ח איננו מבואר את הענין הזה כפי ביאורו של הרמב"ן. דהנה זה לשון האוה"ח: "ויקרא משה לכל זקני ישראל.

בכדי לחלוק להם כבוד. ולכן נאמר בפסוק 'ויאמר אליהם' – אל הזקנים הנזכרים בתחילת הכתוב, לפי שמשנה קנים בזה את הדבר ד', והקדים את הדיבור אל הזקנים בכדי לחלוק להם כבוד. (וכמו שנתבאר לעיל אות ה').

האווה"ח מיישב את שאלתו של רבי יאשיה על שיטתו של רבי יונתן

ח) והנה לפי זה הרי מבואר, שהמטרה של ההסבר של האווה"ח (-החלוקה מצוה זו משאר מצוות התורה. כי עדיין לא נכנסו ישראל בברית. ולא הוחנכו להיכנס לשמור ולעשות. ולזה ה' מדבר לזקנים, והזקנים – כל אחד יזכר בנחת ובדרך המתקבל לבני משפחתו, כדי שיהיו נוחים לעשות"), בביאור המהלך השני הנ"ל (-שיטת רבי יונתן), הוא, לתרץ את השאלה שפירי יאשיה שואל (בהמכילתא) על שיטתו של רבי יונתן (-הסובר, שמשנה לא נצטווה ללמד את המצוה הזאת לבני").

דהנה זה לשון המכילתא: 'גם לו רבי יאשיה (-אמר לו רבי יאשיה לרבי יונתן), מה נשתנה הדבר הזה מכל הדברות שבתורה שכולן היו מפי משה לאמור לישראל אף כאלו הדבר מפי משה לאמור לכל ישראל' (-ולא רק אל הזקנים). ומבואר, שהסיבה שרבי יאשיה חולק על רבי יונתן, וטענתו העיקרית כנגד שיטתו של רבי יונתן הוא: למה נאמר שהמצוה הזאת תהא משונה מכל שאר מצוות התורה – שדווקא במצוה זו, לא נצטווה משה ללמד אותה בעצמו אל בני ישראל.

ולכן, בכדי לתרץ את השאלה הזאת של רבי יאשיה, ולבאר את שיטתו של רבי יונתן, האווה"ח כותב: 'ו[הטעם ש]חלוקה מצוה זו משאר מצוות התורה, [הוא משום] כי עדיין לא נכנסו ישראל בברית. ולכן לא הוחנכו להיכנס [להתחייבויות כאלה של קיום המצוות, שתחייב אותם] לשמור ולעשות. ולזה ה' מדבר לזקנים, והזקנים – כל אחד יזכר בנחת ובדרך המתקבל לבני משפחתו, כדי שיהיו נוחים לעשות.' ודו"ק.

(ואציין שלפי ההסבר הזה, נמצא מבואר, שרבי יונתן סובר, שגם בשאר מצוות שבני נצטוו בהם לפני כריתת הברית, הזקנים הם שציוו אותם עליהם – ולא משה רבינו).

***הנה אשתדל לבאר בקיצור, שכוננת הכתוב באומרו 'ויאמר אליהם', הוא, שמשנה אמר את הציווי הזה אל הזקנים. (ולפי רבי יאשיה בנוסף לזה שמשנה אמרו לזקנים הוא אמר אותו 'גם' אל בני ישראל). והיינו שאין כוונת האווה"ח באומרו: 'ויאמר אליהם', יכוין לשאר העם, לומר, שתיבת 'אליהם' (לפי המהלך הראשון, שיטת רבי יאשיה) פירושו הוא, שמשנה דיבר רק לבני ישראל.

דהנה בדווקא על שיטתו של רבי יאשיה (הסובר שמשנה אכן דיבר אל בני ישראל), המכילתא שואלת: ומה תלמוד לומר 'ויאמר אליהם'. ומבואר מזה, שלפי רבי יונתן (הסובר שמשנה דיבר "רק" אל הזקנים, הכתוב מבואר היטב ואין שום מקום לשאלות, ורק על שיטתו של רבי יאשיה יש מקום לשאל ממה שאמר הכתוב 'ויאמר אליהם').

ומבואר מזה, שהמכילתא סוברת שכוננת הכתוב באומרו 'ויאמר אליהם', הוא שמשנה דיבר אל הזקנים. כי תיבת 'אליהם' חוזרת על הזקנים שהוזכרו בתחילת הפסוק (-ויקרא משה לכל זקני ישראל). ולפיכך הכתוב מבואר ומוזן היטב לפי שיטת רבי יונתן.

אמנם על רבי יאשיה הסובר שמשנה דיבר אל בני ישראל, יש לשאול: ומה תלמוד לומר 'ויאמר אליהם', שמשמעותו הוא שהדיבור נאמר "רק" אל הזקנים – שהוזכרו בתחילת הכתוב. (וע"ע לעיל סוף אות ה, מה שנבאר יותר בביאור השאלה הזאת של המכילתא).

וגם בהתירוץ של המכילתא, לא נשתנה הביאור הזה – שאליהם היינו הזקנים, אלא המכילתא מבארת, שלפי רבי יאשיה, אע"פ שאליהם היינו הזקנים מ"מ אין מזה קושיא על שיטתו, משום שאין הכתוב בא לומר בזה שמשנה לא דיבר לישראל, אלא המכוון של הכתוב הוא שמשנה חלק כבוד לזקנים. [דהיינו ש"עיקר" דיבורו ה' "אליהם" – לזקנים לפי ש' א' משה ייחד את הדיבור אליהם (מלב"ם). הובא לעיל סוף אות ב. ב' משה הקדים לדבר אל הזקנים (וכמו שנתבאר לעיל אות ה, לפי שיטת האווה"ח).

סוף דבר הרי מבואר מדברי המכילתא שאי אפשר להסיע את כוונת הכתוב באומרו (ויאמר) אליהם לשום פירוש אחר – שלפיו תהא כוונת אליהם מכוונת כלפי אנשים אחרים חוץ מהזקנים. [ויש להוסיף עוד הסבר בזה: שהרי אם ייתכן לומר כן, ה' לה המכילתא ליישב את שיטת רבי יאשיה בפשיטות ולומר שכוננת תיבת אליהם, הוא בני ישראל – ולא הזקנים. ועיין].

דהיינו שאע"פ שמשנה דיבר "גם" לישראל מ"מ הכתוב ייחס את הדיבור כאילו הוא נאמר "רק" לזקנים, משום שמשנה חלק להם כבוד בזה שהוא הקדים ואמר להם את הדיבור הזה לפני שהוא אמרו לבני ישראל. (כ"כ השב"י בביאור דברי המכילתא הללו – שמשנה חלק כבוד לזקנים). ואציין שגם הזית רענן (על חילקוט), והמורכבת משנה (על המכילתא), מבארים את עצם שיטת רבי יאשיה על זה הדרך – שמשנה הקדים לומר את הדיבור הזה לזקנים. (וזהו דלא כהמב"ם, הסובר, דלרבי יאשיה, משה דיבר אל הזקנים ואל בני, בבת אחת).

וכן משמע מדברי האווה"ח (יב ג), שמשנה הקדים ואמר לזקנים את הדיבור הזה לפני שהוא אמרו לבני ישראל. ועל פי זה יש לומר, שלפי האווה"ח, כוונת המכילתא באומרה: אלא שמשנה חלק כבוד לזקנים, הוא, כנ"ל – שמשנה כיבד את הזקנים בזה שהוא הקדים לומר את הדיבור הזה להם (וכמוש"כ השב"י הנ"ל, בביאור דברי המכילתא). ודו"ק. ועי' להלן (אות ז ד"ה ואציין עוד) מה שנתבאר עוד בענין זה].

ואולם אציין, שלפי שיטת הרמב"ן, כוונת רבי יאשיה בהמכילתא באומרו: 'ומה ת"ל ויאמר אליהם', הוא: מהו כוונת הכתוב באומרו ויאמר אליהם, והרי משה רבינו לא נצטווה לומר את המצוה הזאת בפרטיות אל הזקנים. (ועוד שמהלשון הזה משמע, שמשנה אמר את המצוה הזאת רק אל הזקנים. עי' לעיל סוף אות ב.)

ולפי האווה"ח (וכפי מה שנתבאר לעיל, אות ד ד"ה אלא, שיתכן שדברי האווה"ח בהמחלך הראשון, הוא שיטת רבי יאשיה שבהמכילתא, שאמה, "ומה ת"ל ויאמר אליהם"), הכוונה בזה הוא: מהו כוונת הכתוב באומרו ויאמר אליהם, והרי משה רבינו נתחייב לאומרה גם אל בני. ואם כן למה מתארת התורה את אמירתו של משה, כאילו הוא אמרה רק אל הזקנים. ודו"ק].

הסבר המהלך השני של האווה"ח (שיטת רבי יונתן)

1) אמנם בהמהלך השני, האווה"ח סובר שמשנה אכן לא אמר את המצוה הזאת אל שאר בני ישראל. לפי שאת"פ שבכל שאר המצוות, משה רבינו נתחייב ללמדם לבני, מ"מ בהמצוה הזאת לא נתחייב משה ללמד להם.

לפי שמכיון שבני עדיין לא נכנסו בברית עם ד' להתחייב לקיים את המצוות, עלולים הם להימנע מלעשות את המצוות (הנראות להם כקשה לקיימם. או אפילו בלא זה הם עלולים להימנע מקיומם, מכיון שהם עדיין לא נכנסו בברית. ואכמ"ל בזה), לפיכך לא רצה הקב"ה שמשנה יצוים על ענין קיום מצוה זו. אלא רצונו יתברך ה' שכל זקן וזקן, יצווה את משפחתו עליה, בכדי שייאמרו הדברים בצורה נוחה וקלה ובדרך המתקבל על ליבם, ועל ידי זה יקבלו בני את הדברים הנאמרים להם ויקיימו את המצוה הזאת כראוי.

הסבר עיקר נקודת המחלוקת שבין רבי יאשיה ורבי יונתן

2) ולפי"ז מבואר, שלפי האווה"ח, כל התנאים שבהמכילתא מסכימים, שהתואר של "עדת ישראל", שבהצווי של ד' למשה, נאמרה רק לענין הזקנים.

אלא שהתנאים שבהמכילתא נחלקו: האם יש ללמוד מהציווי הפרטי הזה – שמשנה נצטווה לדבר אל זקנים, שהוא איננו מחוייב ללמד את המצוה הזאת לבני ישראל או לא. דהיינו: האם הצווי הזה בא לומר, שמשנה רבינו מחוייב ללמד את המצוה הזאת רק אל הזקנים, ואין הוא מצווה ללמד את המצוה הזאת לבני (-שיטת רבי יונתן) או שמא גם בהמצוה הזאת נתחייב משה ללמד לכל ישראל (-שיטת רבי יאשיה. והטעם שנאמר למשה ציווי מיוחד לענין אמירת מצוה זו לזקנים, יבואר להלן ד"ה ואציין עוד).

[והנה עיין בדברי האווה"ח (יב ג), שמבואר מתוך דברי האווה"ח, שהנקודה שעליו תלויים שתי המהלכים הנ"ל, הוא בהאופן שיבאר כוונת הכתוב באומרו "לאמר" – האמור בהציווי של "דברו אל כל עדת ישראל לאמר". האם פירושו, שמשנה יאמר את הדבר לבני ישראל (וכשיטת רבי יאשיה) או הכוונה בזה הוא שהזקנים יאמרו להם (וכשיטת רבי יונתן). וש"ד שכך כתב הזה ינחמנו (על המכילתא), בביאור המחלוקת שבין רבי יאשיה ורבי יונתן.

ולפי מה שנתבאר יש לומר, שעיקר הנידון הזה (-מהו הביאור של תיבת "לאמר"), מיוסד על השאלה הנ"ל – האם יש ללמוד מזה שמשנה נצטווה ללמודה לזקנים, שאין הוא מחוייב ללמדה לבני ישראל, וכמו שנתבאר.

ואציין עוד, שלפי"ז, לרבי יאשיה, הסיבה להציווי הפרטי הזה – שד' צווה למשה לדבר אל זקנים, ה' בכדי ללמד למשה להקדים את הדיבור אל הזקנים,

הגליון הזה נתנדב	הגליון הזה נתנדב לע"נ איש נעים הליכות, שריד	הגליון הזה מוקדש
לע"נ האשה הצדקנית שהיתה תמיד בשמחה, ושם ד' שגור בפיה, מרת אסתר ב"ר שלום ז"ל	לדור ישן, הרה"ג ר' אלחנן בן הרב פריץ זצ"ל, נפטר שב"ק כ"ג סיון תשע"ז	לע"נ מרת בריינא זלטא ב"ר ראובן יצחק ז"ל, נפטרה כ"ז סיון תשע"ז

י"ל ע"י מכון פניני אור החיים לתיקונים והערות נא לפנות למייל: peninei.ohrachaim@gmail.com או בטל: 845-300-0360

נא לא לעיין בשעת התפלה וקריאת התורה